

РОЗДІЛ 8 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 811.161,2'373.2: 82.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.39>

РОЛЬ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ АНТРОПОНІМІВ У ХАРАКТЕРИСТИЦІ ПЕРСОНАЖІВ (ЗА РОМАНАМИ НАТАЛІЇ ДУРУНДИ «ЗА БРАМОЮ ПЕКЛА» ТА «ПІД КЛЕЙМОМ «OST»)

THE ROLE OF PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES IN THE CHARACTERISTICS OF THE CHARACTERS (BASED ON THE NOVELS BY NATALIA DURUNDA "BEHIND THE GATE OF HELL" AND "UNDER THE BRAND "OST")

Вегеш А.І.,

orcid.org/0000-0003-0430-2447

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Ужгородського національного університету

Стаття присвячена дослідженню літературно-художніх антропонімів, що функціонують у романах Наталії Дурунди. Найменування персонажів привертають до себе дослідників, оскільки виступають одним із найважливіших компонентів літературного твору і можуть містити величезну інформацію про носія, бути символом.

Актуальність нашої роботи зумовлена тим, що літературно-художній антропонімікон творів Наталії Дурунди досліджується вперше. Його вивчення має неабияке значення як для мовознавства, так і для історії й етнографії, адже оніми несуть у собі інформацію про життя, звичаї, культуру наших предків.

Мета дослідження – проаналізувати літературно-художні антропоніми, що функціонують у романах «За брамою пекла» та «Під клеймом «OST» закарпатської письменниці, фіналістки Міжнародного літературного конкурсу «Коронація слова» 2021 Наталії Дурунди. Наше завдання – розкрити інформаційний потенціал літературно-художніх антропонімів; визначити їх роль у характеристиці персонажів та в контексті характеристики мовного стилю письменниці.

З'ясовано, що літературно-художні антропоніми в романах Н. Дурунди несуть значний інформаційний заряд. Назви персонажів є найконкретнішими словами в романах, тому авторка враховує значення антропоніма, створює образи літературного твору в гармонії з найменуванням. Відчутним є поєднання онімів із приблизно однаковою семантикою, а також протиставлення добрий – поганий.

Ціла низка літературно-художніх антропонімів супроводжується апелятивами, які характеризують персонажа за якимись ознаками.

Доведено, що літературно-художні антропоніми з романів Н. Дурунди відображають усі аспекти народного життя на різних історичних етапах. У них закладена величезна інформація. Власна назва в літературному творі є важливим елементом його стилістики, виконуючи активну роль у створенні загальної образності твору. У Н. Дурунди літературно-художні антропоніми дають змогу образніше відтворити розмаїття людських характерів, учинків героїв, передати авторське ставлення до них. Особливості творення найменувань вказують на позицію самої авторки та індивідуальні особливості її мислення.

Ключові слова: апелятив, ім'я, інформаційний заряд, літературно-художній антропонім, первісне значення, прізвище, характеристика.

The article is devoted to the study of the proper names of the literary heroes that function in Natalia Durunda's novels. Names of characters attract researchers because they are one of the most important components of a literary work and can contain a lot of information about the bearer, they can be a symbol.

The relevance of our work is determined by the fact that literary anthroponymicon of Natalia Durunda's works is being investigated for the first time. Its study is of great importance both for linguistics and for history and ethnography, because onyms carry information about the life, customs, and culture of our ancestors.

The purpose of the study is to analyze the proper names of the literary heroes that function in the novels "Behind the Gate of Hell" and "Under the Brand "OST" by the Transcarpathian writer Natalia Durunda, finalist of the International Literary Competition "Coronation of the Word" 2021. Our task is to reveal the informational potential of the proper names of literary heroes; to determine their role in the characteristics of the characters and in the context of the characteristics of the writer's language style.

It was found that proper names of literary heroes in N. Durunda's novels carry a significant informational charge. The names of the characters are the most specific words in the novels, therefore the author takes into account the meaning

of the anthroponym, creates images of the literary work in harmony with the name. The combination of onyms with approximately the same semantics is noticeable, as well as the opposition of good and bad.

A whole series of proper names of the literary heroes are accompanied by epithets that characterize the character by some features.

It is proved that proper names of literary heroes in N. Durunda's novels reflect all aspects of people's life at different historical stages. They contain a lot of information. The proper name in a literary work is an important element of its stylistics, playing an active role in creating the overall imagery of the work. In N. Durunda's works, proper names of the literary heroes make it possible to more vividly reproduce the variety of human characters, actions of heroes, and to convey the author's attitude towards them. The peculiarities of the creation of names indicate the position of the author herself and the individual features of her thinking.

Key words: appellative, name, informational charge, proper name of the literary hero, original meaning, surname, characteristic.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших проблем сучасної української літературно-художньої ономастики є дослідження функційно-стилістичних особливостей антропонімів. Літературно-художня антропонімія – це результат суб'єктивної авторської творчості. Власні назви персонажів як мовні одиниці, які не лише називають, а й характеризують денотатів, разом з іншими одиницями відображають творче мислення письменника, багатство його мови, особливості стилю. Найменування персонажів привертають до себе дослідників, оскільки виступають одним із найважливіших компонентів літературного твору і можуть містити величезну інформацію про носія, бути символом.

Актуальність нашої роботи зумовлена тим, що літературно-художній антропонімікон творів Наталії Дурунди досліджується вперше. Його вивчення має неабияке значення як для мовознавства, так і для історії й етнографії, адже оніми несуть у собі інформацію про життя, звичаї, культуру наших предків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українська літературна ономастика має потужний фундамент із теоретичних питань та методології дослідження, закладений працями Ю. Карпенка, М. Карпенко, Л. Белея, М. Торчинського та ін. Дослідженню функційно-стилістичних особливостей літературно-художніх антропонімів у творах українських письменників присвятили свої праці Е. Боева, Н. Бербер, О. Горбач, Т. Гриценко, Г. Лукаш, Л. Кричун, Т. Крупеньова, О. Лавер, Л. Масенко, М. Мельник, О. Сколоздра-Шепітко, А. Соколова, Г. Шотова-Ніколенко та ін. Особливості творення та функціонування літературно-художніх антропонімів із творів закарпатських письменників були предметом зацікавлення Л. Белея, О. Лавер, Л. Прокопович, О. Чижмар, Л. Щоки та ін. Ми також досліджували власні назви героїв за романами І. Чендея та М. Дочинця. Маємо цілу низку статей, що присвячені дослідженню літературно-художнього антропонімікону у творах сучасних українських письменників (М. Гримич, С. Жадан, А. Кокотюха, В. Лис, І. Роздобудько, В. Шкляр та ін.).

Постановка завдання. Мета дослідження – проаналізувати літературно-художні антропоніми, що функціонують у романах «За брамою пекла» та «Під клеймом «OST» закарпатської письменниці, фіналістки Міжнародного літературного конкурсу «Коронація слова» 2021 Наталії Дурунди. Наше завдання – розкрити інформаційний потенціал літературно-художніх антропонімів; визначити їх роль у характеристиці персонажів та в контексті характеристики мовного стилю письменниці.

Методи дослідження зумовлені специфікою онімного матеріалу, який потребує системного підходу і використання традиційного описового методу і його основних прийомів: спостереження, інтерпретації та узагальнення. Функційне навантаження літературно-художніх антропонімів визначено методом контекстуального аналізу. Це також дає змогу встановити емоційно-експресивний зміст онімів як складника художнього тексту.

Виклад основного матеріалу. На тлі трагічних воєнних подій Наталія Дурунда змальовує нелегкі долі українців-остарбайтерів. Головні герої проходять через пекло німецьких та радянських концтаборів. М. Зимомря в передмові до роману «За брамою пекла» пише: «Ім судилося нерідко справжнє пекло на землях Німеччини. До того ж після повернення в тоталітарний СРСР на них чекало анологічне пекло в радянських катівнях. В умовах сталінового режиму остарбайтери сприймалися, як зрадники, бо, мовляв, «працювали на ворога», допомагали йому зміцнювати воєнну силу і міць...» [6, с. 3]. Авторка розгортає події, що охоплюють життя родин у чотирьох поколіннях. І справді, як зауважує Н. Дурунда, світ дуже тісний, бо долі персонажів постійно переплітаються.

У романах «За брамою пекла» та «Під клеймом «OST» натрапляємо на звичні називання персонажів. На перший погляд, здавалося би, що всі вони є номінативними, бо найперше – називають, виокремлюють героїв. Це звичайні імена та прізвища людей конкретного регіону, але

й традиційно українські: *Ярина, Ольга, Віра, Іван, Петро, Меланка, Мотрина, Христина, Поліна, Катерина, Пилип; Богуцька, Лісова, Гончар, Забарило* («За брамою пекла»); *Богдан, Сашико, Матвій, Ігор, Ліна, Гнат, Олес, Гладовський, Скрипник, Субачус, Запольський, Карпенко* («Під клеймом «OST»). Але це тільки на перший погляд, а насправді літературно-художні антропоніми несуть значний інформаційний заряд. Невідомо чи вдивлялася авторка в етимологію імен та прізвищ, але ми звернули увагу, що доантропонімна семантика спрацьовує в тексті. Відчутним також є допасування імені до характеру персонажа, поєднання онімів із приблизно однаковою семантикою.

Головні героїні роману «За брамою пекла» мають звичні християнські імена – *Ярина* та *Ольга*. М. Зимомря пише, що «доля поневолених яскраво віддзеркалена крізь призму мук двох українських дівчат – *Ярини Богуцької та Ольги Лісової*» [6, с. 10]. Прикметно, що в їхніх найменуваннях також віддзеркалена доля. Дві подружки-сусідки, а згодом – сестри, мали тисячу планів на майбутнє, але війна внесла свої корективи. Часто кажуть, що ім'я – знак долі. Чому саме так назвала Н. Дурунда своїх персонажів? Чи закладено в назві життєві коди?

Літературно-художній антропонім *Ярина Богуцька* належить молодій дівчині, яку ласкаво рідні називають *Яринкою, Ярусейо*. Ім'я дівчини грецького походження (від *Ірина*) і означає «мир», «спокій» – мирна [10, с. 156]. Саме миру і спокою хотілося дівчині на порозі юності. Для *Ольги* вона – дитя безпомічне, *Ольга* постійно буде захищати *Ярину*, оберігати, жертвуючи собою. *Ярині* прийдеться змиритися з усім, щоб вижити разом з *Полінкою* («*Мовчала і смиренно носила на собі клеймо зрадниці, натавроване радянською владою*» [4, с. 318]). Для наглядчачки бараку, росіянки, ім'я *Ярина* буде дивним («*Чудернацьке ім'я, – скривилася мегера*» [4, с. 93]). Г. Лозко подає дещо інше тлумачення імені *Ярина*: «від *яр* – кипуча, яра, сильна, родюча» [8, с. 350]. Прагнучи миру і спокою, вириваючись із лап смерті, *Ярина* пізнає кохання і народження дитяти. Так, вона сильна. Енкадебіст *Грачов* знав, що *Ярина* горда і сильна («*У ній жіноча слабкість і сила настільки гармонійно поєднані, що це вражало досвідченого офіцера. Переступаючи поріг, мліла зі страху. Але зламати її волю йому було не під силу*» [4, с. 224]; «*Ярина Богуцька – горда жінка. Вона не принижуватиметься*» [5, с. 254]). Розкриває силу характеру героїні також її ім'я по батькові – *Петрівна*. Відомо, що ім'я *Петро* походить із грецької мови

і означає «скеля», «камінь» [10, с. 292]. Як бачимо, первісне значення імені та імені по батькові спрацьовує в тексті. У прізвищі *Богуцька* є корінь *бог*. Знаходимо інформацію про прізвище у словнику П. Чучки: походить «від слов'янського імені *Богуть* чи *Богута* + ський». Давньослов'янське ім'я *Богуть* чи *Богута* співвідноситься з коренем *бог-*» [11, с. 75]. Авторка вдало поєднала ім'я (мирна), прізвище та ім'я по батькові дівчини. *Ярина* пройшла через страшне, але мала Божу опіку і твердість сили.

Цікаво, що ім'я німецького офіцера є істотним доповненням до характеристики *Ярини*. Німецьке імя *Ганс* означає «милість Бога» або «захисник». Він захищав слабших, допоміг врятуватися єврейській родині, розумів, що «слабка нічна незнайомка», «тендітна, як билинка», не витримає в німецьких таборах і дня. *Ярина* знає, що *Ганс* «шляхетний, уважний, співчутливий до чужої біди». Саме він не раз буде захищати *Ярину* («*Солдати роздерли на Ярині одержину, зірвали хустину. Розкішне волосся золотом полилося зеленою травою й... пробудило Ганса з якогось трансу. Враз він наче прозрів! Як тої ночі... – Руки геть! – несподівано заревів, мов дикий лев, що захищає своє від голодних хижаків*» [4, с. 75]). Ті чорні очі, як у матері, те золоте волосся не давали йому спокою. Він картав себе, що не зумів допомогти («*Очі... Такі живі і рідні після смерті неньки зустрічав тільки раз... Де вони зараз? Чи жива ще та Ярина? Ім'я її добре запам'ятав останнього дня. Хотів уберегти, але не встиг, не допоміг уникнути страшної участі*» [4, с. 138]). У день своєї загибелі він буде поруч під час пологів *Ярини*. А в час її смерті «саме він поведе її до брами Вічності, аби вже ніколи не розлучатися» [5, с. 238]. Промовистим є не тільки ім'я *Ганса*, але й прізвище *Ланте*. Прізвище походить від апелятива довгий, високий, що може відображати особливості зовнішності або високе зростання. Текст це тільки підтверджує («*Напевно, вищий чин, бо оберлейтенант аж розгубився... У того справді високий авторитет серед підлеглих, а ще... дядько – генерал Франс Ланте – служить у самому Берліні*» [4, с. 33]). Світлим промінчиком у нелегкому житті *Ярини* була донька *Поліна* («*Поля. Світиться від щастя, мов Свята Мадонна з дитям на руках*» [5, с. 192]). Її ім'я походить із грецької мови, має два значення: «освячена богом Аполоном»; означає «постійна, вічна» [7, с. 214]. Не раз уже переконавалася, що авторка вміє парувати не тільки персонажів, але й імена. Чоловіком *Поліни* стане *Матвій*. Його ім'я походить із давньоєврейської

мови і означає «божа людина» [10, с. 220]. Виходить, що Поліна освячена богом, а Матвій – божа людина; чудове поєднання, у шлюбі вони постійні і щасливі, що й підтверджує текст. Сина Поліни та Матвія просить Ярина назвати *Гнатом*, зрозуміло, що їй хотілося назвати *Гансом*, але побоялася, тому хоч першою буквою буде схоже. Внук перейняв від діда не тільки зовнішність та небесну синяву очей, він мав такий самий рішучий характер, сильну волю; був добрим, але міг часом загорятися, як Ганс («*В його погляді стільки невгасимо-кривового вогню, що, не вагаючись, спопелить будь-кого, хто стане йому на шляху*» [4, с. 159]). Первісне значення імені Гнат – «вогонь» [7, с. 391]. Разом із тим, Гнат – людина з твердими принципами і відповідальністю, адже його фірма називається «Граніт».

На наш погляд, прізвище *Ольги Лісової* підлаштовувалося під місце її проживання, а це був ліс («*Ольга виросла поряд з лісом. З самого дитинства бігала тут босоніж. У цих околицях знає все до найменших впадинок і горбинок*» [4, с. 39]). У найважчі хвилини Ольга думками поверталася до мами, хати, лісу... Ольгі довелося пройти через приниження і тортури, які не під силу дорослому, а не то дівчині. Її ім'я давньоскандинавського походження, що означає «свята», «священна» [10, с. 268]. Відомо, що святі проходять через муки. Ольга свідомо йде на самопожертву лиш би допомогти Ярині. Німець Ріхард був розчулений поступком Ольги («*Він зник, що кожен у цьому світі сам за себе, особливо коли йдеться про виживання. Людина здатна по головах, по трупах полізти, аби лиш зайняти місце під сонцем. Та Ольга продемонструвала йому таку самопожертву, що тої ночі не міг прийти до тями. Ладна була залишитися у цьому пеклі одна... не за себе просить...*» [4, с. 103]). Ярина розуміла, що завдячує рідній сестрі власним життям. Г. Лозко виводить кілька варіантів слов'янської етимології на походження імені Ольга. Одним із них є «варіант імені ВОЛЬГА – можливо, від воля, волога, воліти (бажати)» [8, с. 318]. А волі бажали всі, хто опинився в концтаборах по обидва боки. Ольга не один раз буде тікати від поневолювачів, вона не терпить рабства («*Як не крути, а з кожним роком стаєш ближче до смерті. От тільки один приймає її покійно, схиливши голову... – кинула камінь у город подруги. – А інший – бореться. Якщо навіть гине, то достойно, гордо, як вільна людина, а не раб, – пафосно закінчила*» [4, с. 80]). Запам'ятовуються пророчі слова Ольги про те, що Ярина щасливо зустрине свою старість, а вона

згине в тюрмах, «*так і не побачивши ні волі, ні щастя, ні кохання*» [4, с. 232]. Страшний вирок – 17 років каторжних робіт перекреслив життя («*Якщо колись мріяла про волю, робила все, аби вийти за браму концтаборівського пекла. То зараз не мала жодного бажання думати про майбутнє*» [4, с. 245]). Устремління Ольги до волі асоціюється з птахою, не випадково Іван називатиме її солодкою пташечкою. Цікавим є прізвище упівця Івана, якого полюбила Ольга. Тільки вона називала його зменшено-пестливо *Іваночком*. *Забарило Іван* пройде також через нелюдські катування. Прізвище його походить від дієслова забаритися – «1. Залишатися, бути де-небудь довше, ніж передбачалося, ніж потрібно, можна; затримуватися. 2. Виконувати робити що-небудь із запізненням» [2, с. 374]. Так, він трохи забарився, поки зрозумів, хто був коханням усього його життя. Та Іван не барився, коли виконував різні види робіт у Йоганна, коли бажав прийняти Ярину і Полінку, оберігаючи їх, та найважливіше – він встиг попрощатися зі смертельно хворою Ольгою.

Важко читати рядки, де новоприбулим у концтаборі присвоюють номери замість імен, стирають дані про особистість («*Кожному присвоїли новий номер. Це вже було не просто число, що вказує на порядковий номер вагону чи камери – воно заміняло людині ім'я. Більше немає Ярини, Ольги, Миколи, Марії... Є лиш кілька цифр і суцільна сіра маса*» [4, с. 83]). У романі «Червоний» А. Кокотюха розповідає, що кожен каторжанин мав номер, тому німецькі концтабори нічим не відрізнялися від радянських. Капітан Бурлаков тікає з німецького концтабору з випаленим на руці номером 1147 і потрапляє на Воркуту за таким самим номером. Це, за словами автора, «вбило його остаточно». Насильне позбавлення імені – позбавлення всього людського. Дослідниця О. Горенко з цього приводу писала: «Число є засобом знеособлення особистості. Введення цифрових позначок замість імен у концентраційних таборах чи пенітенціарних закладах починає процес нищення індивідуальності. Номерний знак повністю позбавлений дескриптивності – соціальної, історичної, національної, гендерної. Це смерть особистості» [3, с. 87–88].

Ім'я матері Ганса також несе інформаційний заряд. *Хільда* – «боротьба» з давньонімецької мови [7, с. 288]. Саме Хільда прийняла Ярину на службу в домі, але в її поступках насправді постійно буде відчуватися боротьба: то наказати хоче Ярину, а відштовхує від себе Ганса, то забрати хоче дитину Ярини, то допомагає речами. Важко

було зорієнтуватися в тому, де краще буде Полінці, але Ярина вперто хотіла додому, хоч Хільда пропонувала залишитися в Німеччині. Ярина Полінці розповідатиме про її доброту («Завдяки цій жінці ми не померли на чужій землі» [5, с. 149]).

Літературно-художній антропонім *Катерина* належить доньці генерала Федоніна. Мати привчила доньку не висловювати свої мрії та бажання, бо «вона ж донька військового. Ніхто... Німа рабиня... Нічого не вирішує...» [4, с. 304]. Їй випала нелегка доля, хоча вона належала до «золотої молоді». Батько та син Грачові вбили батька Катерини, «розлучили з милим, повели під терновий вінець» («Наше з Олегом життя інакше, як пеклом, не назвеш» [5, с. 301]). Ім'я Катерина на українському ґрунті стало іменем-символом трагічної долі жінки, беручи початок із Шевченкової «Катерини». Л. Белей писав: «В українській літературно-художній антропонімії ЛХА Катерина (Катря) став символом із динамічним онімним значенням: «дівчина-покрітка», – «нешасна дівчина» – «жінка-страдниця» – «Україна» [1, с. 90]. Катерина зазнала страждань від нелюбого чоловіка-деспота, вона втратила сина – плід чистого кохання, їй самій прийшлося «піднімати» внучку. Героїня Катерина не втратила своєї чистоти, людяності, що підтверджує первісне значення імені («Катерина з грецької означає «чиста», «непорочна», «цнотлива» [10, с. 169]). Надійною опорою в житті Катерини стане *Ігор Іванович Карпенко* («Той самий... *Ігор Іванович Карпенко* – тихий, непомітний покровитель, що страшною рокової ночі супроводжував убиту горем матір до місця загибелі рідного сина» [5, с. 234]). Він оберігав спокій Катерини і Ліни («*Стриманий, серйозний, але позитивний, харизматичний, він тримав їхне з Катериною минуле подалі від зайвих очей*» [5, с. 324]). Як не дивно, але й тут реалізується доонімна семантика літературно-художнього антропоніма: *Ігор* – «охоронець, захисник» [10, с. 147], *Іванович* (*Іван*) – «божа милість» [10, с. 143], *Карпенко* (*Карпо*) – «плід» [10, с. 167]. Старання Ігоря Івановича таки принесуть плоди: видання збірки Поліни, зустріч із Гнатом, а найголовніше – Авдійчик дочекався батька.

У романах відчутне протиставлення добрий – поганий. О. Горенко констатує: «У рамках художнього тексту імена деяких літературних персонажів мають своїх антагоністів, або двійників, тобто стають антонімами» [3, с. 83]. З радянського боку – це офіцери *Платон Федонін* та *Єгор Грачов*, а з німецького – *Ганс Ланге* та

Гюнтер Хозенфельд. Платон Федонін не один раз спасатиме Ярину від рук Грачова. Начальник радянського фільтраційного табору полковник Федонін, вихований однією системою з Грачовим, не втратив людського обличчя. Його ім'я Платон «ймовірно, має грецькі корені й означає «сильний, міцний, могутній» [7, с. 532]. Так, він був могутнім, бо мав силу влади, підпорядковувся йому і Грачов. Інформаційний заряд, крім імені, має також прізвище. Прізвище *Федонін* утворилося від антропоніма Федір, що в перекладі з грецької означає «божий дарунок» [10, с. 374]. У найскладніших моментах життя для Ярини Федонін був дарунком Божим. І не тому, що він переживав за невірницю, а тому що дотримувався порядку («*Негайно відправляй документи й готуй цю жінку з дитиною в Союз! – суворо наказав. – Особисто проконтролюю! Сюрпризи мені не потрібні. Без цього вистачає проблем...*» [4, с. 239]; «*Ярина стороніла. Це ж... полковник Федонін... Начальник фільтраційно-перевірочного табору, де ледь не наклала на себе руки. Саме він врятував її колись, допоміг вийти на волю, повернути додому*» [4, с. 272]). Врятує від хижого ока і вдруге. На відміну від Грачова, який на фронті жодного дня не був, Федонін «*воював, солдатів своїм тілом закривав, серйозне поранення отримав, тиждень між життям і смертю у шпиталі провів*» [4, с. 276]. Платон Федонін організує останнє побачення для Ольги та Івана. Він оберігатиме свою доньку Катерину від ненависного Грачова. Федонін був серйозним суперником для Грачова, тому він знищує його.

Майор *Кузьмін* після Грачова вів справу Ярини («*Її справу веде майор Кузьмін – спокійний толерантний офіцер*» [4, с. 262]). В основі прізвища Кузьмін є антропонім Кузьма, який у перекладі з грецької означає «добромисний, скромний, чесний» [10, с. 185]. Первісне значення імені спрацьовує в тексті. Ярина зізнавалася, що «ні хамства, ні погроз не почувала» від нього.

Табір негативних персонажів у романах очолює капітан НКДБ *Єгор Грачов*. Ярина назове його чорним капітаном («*Ярина це відчувала й намагалася обходити чорного капітана десятими дорогами*» [4, с. 240]). Зразу запрошується асоціація з граком – птахом чорного кольору. Як відомо, чорний колір – колір біди. «Сороки й ворони (гайворони (граки), круки та галки) належать до так званих «нечистих», чорних птахів. Вони є переважно зловісними символами, пов'язаними зі смертю, потойбіччям, лихою силою» [12, с. 336]. Прізвище капітана розкриває характер героя, його поведінку, воно промовляє. Скільки біди

натерпілася Ярина від нього, а потім ще й син продовжуватиме справи батька («Того дня він знищив мене! – Розпачливо заводала Ярина. – Побив, змішав з брудом, витер ноги, наче об ганчірку, забрав останнє, що мала – гідність! Серце мені вирвав» [5, с. 283]). Персонажі наділяють Грачова цілою низкою найменувань, де до складу входить антропонім (окаянний Ірод, нелюд-Грачов, кат-Грачов («Груди пронизав дикий біль, ніби тавро зрадниці, запечене на серці катом-Грачовим – кровним дідом несвідомої гості – відкрилося свіжою ранюю, кров'ю потекло» [5, с. 275])), та апелятивних називань, які характеризують його: нелюд, хижак, збоченець, отруйний змій, слизький чекіст, перевертень у людській подобі, насуплений, як сич, хижий звір, проникливий НКДБіст («Нелюда, який поглумився з неї в найважчі часи, не забуде ніколи» [5, с. 148]; «На мить їй здалося, привида з самісінького пекла побачила» [5, с. 147]). Грачов, як звір, обходиться зі своїми жертвами, насолоджується їхніми муками, його вигляд нагадує хижака: «вишкілив злобний оскал», «владний люто-вбивчий погляд», «хижо просичав», «вогнем дихав» («Але хижий погляд того окаянного Ірода свідчив, що нічого не забув, не пробачив, не заспокоїться, поки не помститься» [4, с. 240]) Син називатиме Грачова залізним батьком. Повадки звіра, хижака перейняв від батька син Олег, який для Катерини Федоніної стане катом, удавом, іродом, звіром, для Федоніна – мерзотником, покидьком, сволотою, з холодним хижим поглядом. Сам Єгор називає сина вилупком, щеням, наволочтю, монстром. Ярина про нього скаже: «Справжній син свого батька» [5, с. 119]; «Цей чоловік скидається толерантнішим за свого батька, але у ньому відчитується страшна підступність і жорстокість» [5, с. 121]. Під час однієї розмови Ольги з сусідкою по нарах, у якої вмирала дитина, прозвучало, що колись діти тих, хто їх мурдує, за все заплачуть. На що Ольга відповіла: «Ворон ворону око не виклює. Чортові й у пеклі рай. А ми народжені на погибель» [4, с. 246]. Українське прислів'я ворон ворону око не виклює використовують, коли кажуть про людей, що мають спільне походження, інтереси і тому покривають одне одного, а отже, ніколи не завдадуть шкоди один одному. Батько і син Грачові – одне ціле, але своєю жорстокістю син переплюнув батька, тому вони стають ворогами: син полює на батька, а батько знищує його. У таборі ворон відбулася ворожнеча.

Серед німецьких офіцерів найбільшим звіром, нелюдом, як Грачов, був *Гюнтер Хозенфельд*

(«Лютий Гюнтер Хозенфельд нарешті показав своє справжнє обличчя хижого звіра» [4, с. 26]). Первісне значення імені Гюнтер (нім. «боротьба» + «військо, армія» [7, с. 396]) вказує на рід занять персонажа. Але несамовитий німець більше знущався над місцевим населенням, скаженів, «казився від люті», відчуваючи силу і владу («Але ваша доля буде набагато жахливішою, – смачно просичав, наче голодний шакал, що вже відчув запах крові майбутньої жертви» [4, с. 31]). Він отримує апелятивну назву лютий (лютий Гюнтер, лютий оберлейтенант) та низку інших: озвірілий Гюнтер, оберлейтенант-душогубець, зловіщий оберлейтенант, фашистський душогуб, мерзотник, Іуда-Хозенфельд («А навколо шаленіло пекло! Бал сатани Хозенфельда, що на ньому, мов Воланд, переможно витанцьовуючи, маніпулював людськими життями» [4, с. 74]). Для стриманого в діях Ганса він буде знахабнілим мерзотником, психом, фанатиком ідей нацизму, лютим ворогом.

У концтаборах Воркути «вищою кастою, вершками тюремного суспільства» були блатні. Серед них виділявся особливою жорстокістю Хряк («Павло Парамонов на кличку Хряк був старшим у бригаді, де працював Іван. Своє прізвисько отримав через те, що хрюпів у ночі, як справжній кабан. Відвертий бандит страшенно знущався над нещасними: лупцював, принижував, часто добивав прямо у забої» [4, с. 258]). Хряк – кабан, кнур, «товста людина» [9, с. 319]. Іван Забарилло не визнає його людиною, а гадом, звіром, наволочтю, падлюкою. Після інциденту з Іваном «Хряк став м'якшим за тепле масло, хоч без хліба їж» [4, с. 278]. Тут уже напрошується якась асоціація із салом.

Майор Макаров має прізвисько Чорт («Майора Макарова в таборі знали всі. Недаремно прозвали Чортом. Коли він заходив до бараку – когось із нього виносили. Навіть блатні миттю сповзали з ліжок, коли він з'являвся поруч» [4, с. 287]). Якщо концтабір – пекло, то й чорти в ньому водяться.

Ми звернули увагу, що в романах мало демінутивів. Імена зі зменшено-пестливими формами мають діти: *Авдійчик, Богданчик, Романчик*.

Висновки.

Літературно-художні антропоніми з романів Н. Дурунди відображають усі аспекти народного життя на різних історичних етапах. У них закладена величезна інформація. Власна назва в літературному творі є важливим елементом його стилістики, виконуючи активну роль у створенні загальної образності твору. Назви персонажів є найконкретнішими словами в романах, тому авторка враховує значення антропоніма, створює

образи літературного твору в гармонії з найменуванням. У Н. Дурунди літературно-художні антропоніми дають змогу образніше відтворити розмаїття людських характерів, учинків героїв, передати авторське ставлення до них. Особливості творення найменувань вказують

на позицію самої авторки та індивідуальні особливості її мислення. Перспективою подальших розвідок є дослідження літературно-художніх антропонімів, що функціонують в інших романах Н. Дурунди, а також увагу привертають оригінальні назви романів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белей Л.О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії ХІХ–ХХ ст. Ужгород: Патент, 1995. 120 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Горенко О.П. Антропонімічний вимір американського романтизму: Монографія. Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. ТОВ «ПанТот», 2008. 312 с.
4. Дурунда Н. За брамою пекла: роман. Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. 330 с.
5. Дурунда Н. Під клеймом «OST»: роман. Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. 384 с.
6. Зимомря М. Світ для добрих людей. *Дурунда Н. За брамою пекла*: роман. Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. С. 3–11.
7. Ісат Ю.А. Таємниця вашого імені. Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2006. 736 с.
8. Лозко Г.С. Рідні імена. Слов'янський іменослов. Тернопіль: Мандрівець, 2011. 368 с.
9. Словник сучасного українського сленгу / [упоряд. Т.М. Кондратюк; худож.-оформлювачі Б.П. Бублик, С.І. Правдюк]. Харків: Фоліо, 2006. 350 с.
10. Трійняк І. І. Словник українських імен. К.: Довіра, 2005. 509 с.
11. Чучка П.П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник / [наук. ред. член-кор. НАН України В.В. Німчук]. Львів: Світ, 2005. 704 + XLVIII с.
12. 100 найвідоміших образів української міфології. [Завадська В., Музиченко Я., Таланчук О., Шалак О.]. К.: Орфей, 2002. 448 с.

УДК 821.161.2Шевч.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.40>

МИХАЙЛО ЛОЗИНСЬКИЙ – ДОСЛІДНИК І ПОПУЛЯРИЗАТОР ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

MYKHAILO LOZINSKYI – RESEARCHER AND PROMOTER OF TARAS SHEVCHENKO'S CREATIVITY

Калинчук А.М.,

orcid.org/0000-0001-5450-4093

кандидат філологічних наук,

старший науковий співробітник відділу шевченкознавства

Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка Національної академії наук України

Актуальність статті визначено потребою аналізу й узагальненням маловідомого шевченкознавчого доробку М. Лозинського, який виступав і популяризатором творчості митця, і серйозним дослідником його поезій. Уперше на основі автобіографії, листування та розвідок публіциста відтворено його рецепцію творчості Шевченка. Зафіксовано класифікацію ключових тем і образів поезій митця в інтерпретації М. Лозинського. Уточнено, що дослідник, з'ясовуючи провідні аспекти поезій, умістив фрагменти текстів «Гайдамаки», «Кавказ», «І мертвим, і живим...», «Сон» («У всякого своя доля...»), «Давидові псалми. 52», «Іржавець», «Заповіт», «Якби ви знали, паничі...», «Якби тобі довелось...», «Відьма» (1858), «Неофіти», «Москалева криниця», «У нашім раї на землі...», «Чи ми ще зійдемося знову...», «Буває, іноді старий...», «Бували воєни й військові свари...», через що було конфісовано розвідку «Тарас Шевченко. Його життя і значення» (1901). Установлено, що вчений виклав життєпис Шевченка в популярній тоді формі – стислому переказі відомих тоді біографій. Закцентовано увагу на потрактуванні критиком світогляду Шевченка, визначено його національно-політичні й соціальні погляди. Підкреслено, що в замітках літературознавця